

اعتدال در قرآن و سیره معصومین (ع)

سیدحسین دانشگر^۱، سمانه پیرمرادی^۲، شیواصفری^۳، فاطمه ایزدیان^۴

چکیده:

بررسی همه‌جانبه آموزه‌های الهی و گزاره‌های دینی در دین مبین اسلام به‌خوبی نشانگر این حقیقت است که اسلام، نظام عالم را که نظام احسن است به‌عنوان نظامی اعتدالی معرفی می‌نماید و انسان را در تمامی ابعاد و عرصه‌های زندگی، به تعادل و اعتدال، دعوت می‌کند و او را افراط و تفریط باز می‌دارد و بنابراین می‌توان گفت اسلام، مکتب اعتدال است. از آنجاکه اسلام را مکتب اعتدال می‌دانیم، باید بپذیریم در طول تاریخ، هرگاه مسلمانان از خط میانه و متعادل، خارج شدند، دچار اسراف، افراط و یا کوتاهی و تفریط شده، در واقع از صراط مستقیم و راه درست بازمانده و به بیراهه رفته‌اند که در این صورت سعادت اخروی و عظمت دنیوی خویش را به مخاطره انداخته‌اند. لذا می‌بینیم پیامبر عظیم‌الشأن (ص) و ائمه معصوم (ع) که به‌عنوان شایسته‌ترین عباد الرحمن، کامل‌ترین انسان‌ها در میان تمامی اینای بشر از طلوع هستی تا بی‌کرانه ابد می‌باشند و وزن و ارزش هر کمالی در وجود هر انسانی، بلکه هر مخلوقی به آنان سنجیده می‌شود و صراط مستقیم هدایت به‌سوی کمال مطلوب می‌باشند، خودشان مصادیق روشن و تجسم عینی اعتدال و تعادل هستند. مفهوم اعتدال از منظر فکری و عملی، تاریخ دیرینه‌ای دارد. این مفهوم در ابعاد اجتماعی، اقتصادی، اخلاقی، سیاسی و حقوقی نزد اندیشمندان فلسفه‌ی سیاسی و کارگزاران عرصه‌ی تصمیم‌گیری، به‌عنوان معیار یک جامعه‌ی مطلوب و متعادل به کار گرفته شده است. مقاله حاضر درصدد بررسی این مسئله که مفاهیم اعتدال در قرآن در چه نوع معنایی استعمال شده است و مقصود اعتدال در آیات قرآن و روایات و سیره معصومین (ع) چیست؟ این پژوهش کاربردی است و برای انجام تحقیق از روش توصیفی کتابخانه‌ای استفاده شده است.

کلیدواژه: اعتدال، آیات قرآن، مفهوم شناسی، روایات، اهداف، ضرورت، سیره، پیامبر و ائمه

^۱دانشجوی کارشناسی رشته راهنمایی و مشاوره دانشگاه فرهنگیان، پردیس شهید مدرس ایلام

^۲دانشجوی کارشناسی رشته دبیری معارف دانشگاه فرهنگیان، پردیس شهید باهنر کرمان

^۳دانشجوی کارشناسی رشته دبیری ریاضی دانشگاه فرهنگیان، پردیس زینبیه پیشوا

^۴دانشجوی کارشناسی رشته علوم تربیتی دانشگاه فرهنگیان، مرکز آموزش عالی شهید رجایی اصفهان

مقدمه

یکی دیگر از مبانی عمده مکتب اهل بیت که دوام و پویایی و توسعه آن را به دنبال داشته آموزش‌های جامع عقلانی، علمی و منطقی برخاسته از اعتدال است؛ لذا هرگونه تعصب، جمود، جهل، خرافه یا برائت از توجه به زندگی دنیوی یا عکس آن در اندیشه و روش امامان معصوم کاملاً مطرود است و توجه به حقایق زندگی در ابعاد عادی و معنوی و رعایت اعتدال از اموری بوده که پیوسته شیعیان و صحابه را به سوی آن دعوت می‌نموده‌اند. این تفکر هم در مباحث خود ائمه و هم در سامان بخشی به زندگی صحابه و نیز در نوع آموزش اجتهاد کاملاً مشهود است. بدین معنا که مجتهد باید توان پاسخگویی همه احکام مربوط به زندگی انسان را داشته باشد و به تمامی نیازهای مردم زمان خود وقوف داشته باشد. اعتدال و رعایت حد وسط، خصوصیت تربیتی امت اسلام به شما رفته است. به‌خصوص در نظام آموزش و پرورش، با توجه به دوره‌های مختلف سنی نوبل‌گان، نوجوانان و اقتضانات منطقه‌ای و فرهنگی و شرایط روحی و جسمی و جنسی آنان، طراحی سازوکارهای تربیتی مناسب که بدون عدول از این شاخص‌ها، بتواند هدف‌های تربیتی اسلام را تحقق بخشد، امری خطیر و حساس است که تنها با نوعی اجتهاد تربیتی امکان‌پذیر است. اصل اعتدال در جامعه نه تنها فرصت‌های برابر را به وجود می‌آورد بلکه هر نوع تبعیض و اندیشه طبقاتی را از بین می‌برد. وقتی ایمان، تقوی، علم و مجاهدت در راه خدا معیار و ملاک ارزش و فضیلت باشد هر فردی برای کسب این فضایل تلاش می‌کند و جامعه‌ای مؤمن و متقی و آگاه و کوشا به وجود می‌آید.

مفهوم شناسی اعتدال

مفهوم اعتدال از منظر فکری و عملی، تاریخ دیرینه‌ای دارد. این مفهوم در ابعاد اجتماعی، اقتصادی، اخلاقی، سیاسی و حقوقی نزد اندیشمندان فلسفه‌ی سیاسی و کارگزاران عرصه‌ی تصمیم‌گیری، به‌عنوان معیار یک جامعه‌ی مطلوب و متعادل به کار گرفته شده است. (غفاری و محمدزاده، ۱۳۹۰)

از این رو در ابتدا به مفهوم شناسی ویژه‌ی اعتدال می‌پردازیم:

تعریف لغوی اعتدال:

"اعتدال" مصدر باب افتعال از ریشه (ع، د، ل) و در لغت به معنای حد وسط بین دو وضعیت دیگر است. و به‌طور کلی هرگونه تناسبی است که لازمه آن برقراری مساوات بین جهات مختلف باشد. از این رو شایسته است نگاهی به مفهوم لغوی و معانی اصطلاحی عدل داشته باشیم. در کتب لغوی، اعتدال به معنای میانه‌روی آمده است. رعایت حد وسط در بین دو حال از همه جهت، توازن، هم‌وزنی، یکسانی و...

در جای دیگر به معنای انتخاب محاسن دو حد نهایی چپ و راست و برقراری تناسب بین آنها و پرهیز از افراط و تفریط در ابعاد زندگی.

تعریف اصطلاحی اعتدال:

نکته ظریف این است که اعتدال دو ریشه دارد یکی ریشه از عدل از عدالت و یک معنا عدل است به معنای توازن.

اگر اعتدال را از ریشه عدل (ا فتح عین) بگیریم به معنای قرار دادن شیئی در موضع خودش است اما اگر عدل (ا کسر عین) بگیریم که اعتدال از ریشه عدل یعنی میانه‌روی و توازن است.

بنابراین دو تعبیر نسبت به اعتدال داریم 1. به معنای عدالت 2. به معنای توازن و یکسانی و برابری

اعتدال به معنای تعادل از عدل گرفته می‌شود. آیت‌الله جوادی آملی اعتدال به معنای تعادل و یکسانی عرضه و تقاضا را ناپسند شمرده و اعتدال از ریشه عدل را پسندیده می‌شمارد.

اگر بخواهیم بین این دو جمع کنیم باید بگوییم: که اعتدال به معنای توازن (از ریشه عدل) باید در روش و منش عملی اجرا شود یعنی در روش‌های اجرایی از اعتدال به معنای توازن استفاده کنیم و در اصول از اعتدال به معنای عدل استفاده کنیم بنابراین اعتدال به معنای تعادل نباید اینجا راه پیدا کند. یعنی در اصول قائل به تعادل نیستیم اما در راه‌های رسیدن به این اصول می‌توانیم از تعادل و توازن استفاده کنیم

ضرورت اعتدال

نظام عالم بر اساس هندسه‌ای دقیق پی‌ریزی گشته است. همه پدیده‌های عالم از بزرگ‌ترین کهکشان گرفته تا کوچک‌ترین ذرات اتم، از قانون عادلانه خلقت که «حقیقت نامیده می‌شود - پیروی می‌کنند، به تعبیر امام علی علیه السلام (بالحق قامت السموات و الارض فیما بین العباد) (بحار الانوار) آسمان‌ها و زمین در میان بندگان، به حق برپاشده است میانه‌روی ضمن اینکه نزد عقلای عالم امری ستودنی و پسندیده است، آموزه‌های قرآنی نیز به آن مهر تأیید زده و جامعه بشری را در سیر تکاملی خود به میانه‌روی فراخوانده است. چنانچه در نمازهای واجب خود از خداوند متعال می‌خواهیم که ما را به میانه‌روی که در آن ثبات و استواری باشد، هدایت فرماید (هُدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ) (فاتحه، ۶)

از نظر اسلام دستیابی به هر کمالی تنها از راه اعتدال‌گرایی و میانه‌روی در امور میسر است؛ زیرا به تعبیر قرآن، راه مستقیم، راهی است که انسان را به کمالات مطلق می‌رساند و با ایجاد زمینه‌های تقرب‌جویی به خداوند، زمینه‌های رسالت خلافت الهی را به شکل کامل و مطلق برای انسان پدید می‌آورد. بنابراین اعتدال، عنصر اساسی در دستیابی انسان به کمال بوده و رفتار انسان اگر توأم با اعتدال باشد، ماندگاری و تثبیتش در روح و روان، بیشتر از رفتاری است که توأم با افراط و تفریط باشد.

خداوند در توصیف مؤمنانی که به کمال رسیده‌اند آنان را به اعتدال‌گرایی و میانه‌روی می‌ستاید و در آیه ۲۲ سوره «ملک» استقامت و اعتدال مؤمنان در ایمانشان را به حرکت انسان معتدل در راه مستقیم تشبیه می‌کند این بدان معناست که کمال ایمانی را تنها می‌توان از راه اعتدال و میانه‌روی کسب کرد.

در ارزش و اعتبار اعتدال و میانه‌روی همین بس که در قرآن از راه راست به‌عنوان راه میانه یاد شده است و در سوره «قصص» آیه ۲۲ از زبان حضرت موسی (ع) بیان شده که «راه میانه «راه درست هدایت است و لذا می‌فرماید :

(قَالَ عَسَىٰ رَبِّيٰ أَن يَهْدِيَنِي سَوَاءَ السَّبِيلِ) «قصص، ۲۲»

گفت: امیدوارم پروردگارم مرا به راه راست میانه‌روی و اعتدال هدایت کند!

حتی حضرت ابراهیم دین خویش را دین اعتدال و میانه برمی‌شمارد و از آن به «حتیف» یاد می‌کند تا اصالت و میزان اهمیت میانه‌روی را به همگان بفهماند.

بدیهی است آنچه در معارف قرآنی مورد تأکید قرار گرفته، میانه‌روی است که از آن به «اعتدال» و «و» اقتصاد «نیز تعبیر می‌شود: (خان بیگی، ۱۳۹۲)

مفهوم و اهمیت اعتدال و میانه‌روی در سنت و احادیث نبوی

اصل اعتدال، که در قرآن کریم به آن عنایت فراوانی شده است، در کلیه اعمال و رفتار و زندگی پربرکت پیامبر اکرم (ص) نیز به‌روشنی دیده می‌شود. ایشان هرگز در هیچ امری از اعتدال و میانه‌روی خارج نشدند. سیره رسول خدا (ص) در همه وجوه، سیره‌ای معتدل بود. همان‌طوری که حضرت علی (ع) در مورد سیره‌ی آن حضرت فرموده است: «سیره‌القصده» سیره و رفتار رسول خدا، میانه‌روانه و معتدل بود.

همچنین در حدیث صحیح دیگری آمده است که: «عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخَدْرِيِّ، عَنِ النَّبِيِّ (ص) «الْوَسْطُ الْعَدْلُ» {جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا} [البقره: ۱۴۳]» (مسند احمد ط الرسالة، ج ۱۷، ص ۳۷۲، اسناد صحیح علی شرط الشیخین)

با توجه به حدیث پیامبر (ص) وسط همان عدل است و نسبت میان عدل و اعتدال یا ترادف و تساوی است و یا عموم و خصوص مطلق، زیرا اعتدال از عدل فراگیرتر است و همه‌ی شوؤن حیات انسانی را سامان می‌بخشد. اما وسط به‌عنوان صفت برای امت یعنی امتی که از هرگونه افراط و تفریط در زمینه‌های مختلف به دور است

این اصل در همه تعلیمات و آداب اخلاقی اسلام، طوری عملاً رعایت شده که برای هر عقل سلیمی، قابل‌درک است زیرا از سوی خرد و فطرت آدمی نیز مورد تأیید قرار گرفته؛ و سامان‌دهی و استواری جسم و جان آدمی و امور فردی و اجتماعی او، در گرو رعایت همین اصل است.

در روایتی آن حضرت (ص) مؤمنین را از اینکه به‌طور کامل به دنیا گرایش پیدا کنند - هم چنان‌که یهود چنین‌اند - و یا از اینکه دنیا را رها کرده و به رهبانیت رو آورند - هم چنان‌که برخی از نصاری چنین کاری را مرتکب می‌شوند - نهی کرده است. (ماوردی، ۱۴۰۹ ق، ص ۲۲۹)

خداوند محمد(ص) را به‌عنوان رحمت هر دو عالم مبعوث نموده، و ایشان نسبت به ایمان‌داران مهربان است و به آنان حرص می‌ورزد و چیزی که آنان را در تنگنا قرار دهد و یا مشقتی ایجاد کند بر او سخت و گران می‌آید. بار گران آنان را بر می‌دارد و غل و زنجیری که بر آنان بود باز می‌کند؛ پیامبر(ص) چنین می‌فرماید:

«إِنَّ اللَّهَ لَمْ يَبْعَثْ مَعْتَبًا وَلَا مَتَعْتَبًا وَلَكِنْ بَعَثَ مَعْلَمًا مَيَّسْرًا». (أخرجه مسلم، ج ۲، ص ۱۱۰۴، شماره حدیث ۱۴۷۸)

یعنی: «خداوند من را نفرستاده که بر خود سخت‌گیری نمایم و یا دیگران را در تنگنا قرار دهم، بلکه من را به‌عنوان یک معلم آسان‌گیر فرستاده است.

امامان(ع)نمادهای اعتدال

از آنجایی‌که عدالت و اعتدال، اصل بنیادین در هستی و رفتارهای صالحان و مؤمنان است، پیشوایان دین نیز این‌گونه هستند و هرگز از دایره اعتدال بیرون نرفته و نمی‌روند (اسراء، آیه ۲۹ و آیات دیگر) آنان در تمامی سلوک و سبک زندگی خود اعتدال را مراعات می‌کنند و اسوه و الگوهای عینی معتدلان هستند. علی(ع) در توصیف خود به‌عنوان پیشوایان دین می‌فرماید: نحن النمرقه الوسطی بها يلحق التالي و اليها يرجع الغالي، «ما تکیه‌گاهی هستیم در میانه، آن‌که عقب ماند خود را به آن برساند و آن‌که پیشی گرفته به‌سوی آن بازگشت نماید». (نهج‌البلاغه فیض الاسلام ص ۱۱۳۷، ترجمه شرح نهج‌البلاغه (ابن‌میثم)، ج ۵، ص ۵۰۴)

در همین رابطه امام رضا(ع) می‌فرماید: ما اهل بیت محمد(ص)، امتی میانه هستیم که درک نمی‌کنند ما را و به ما نمی‌رسند افرادی که غلو و افراط و زیاده‌روی می‌کنند و افرادی هم که دنبال رو ما هستند از ما جلو نمی‌افتند و سبقت نمی‌گیرند. (کافی، ج ۱، ص ۱۰۰)

موارد اعتدال:

اصل اعتدال، باید به شکلی کلی و فراگیر بر سراسر زندگی فردی و اجتماعی انسان حاکم باشد و همیشه و همه‌جا افکار و کردار و گفتار او را در برگیرد. در اینجا دو محور کلی را توضیح می‌دهیم.

الف- اعتدال در افکار

منشأ تمام تصمیمات آدمی، فکر و اندیشه اوست؛ اگر فکر معتدل و مستقیم باشد، رفتار فرد در راه اعتدال می‌پوید و اگر اندیشه به بیماری عدم اعتدال گرفتار شود، اعمال انسان نیز به آفت افراط و تفریط دچار می‌شود. امیرالمؤمنین (ع) می‌فرماید: هر کس پیش از اقدام، اندیشه کند، درستی عملش افزون می‌گردد. (غرر، ص ۶۱)

راه میانه، همان تفکر ناب توحیدی است که در میان اندیشه‌های خرافاتی کفر، شرک، دوگانه‌پرستی تثلیث رهبانیت، جبر و تفویض، تناسخ، مادیگری و... با عنوان «صراط مستقیم» خودنمایی می‌کند و همه موحدان حق جو را در خویش جای می‌دهد و به سرمنزله مقصود - یعنی قرب الهی می‌رساند.

جمله نغز و گرانمایه «لا جبر ولا تفویض بل امر بین امرین (مجلسی، محمد باقر؛ ۱۴۰۳) نیز نشان دهنده تفکر اصولی و مستقیم اعتدال در فرهنگ اسلام اصیل و ناب است.

ب- اعتدال در کردار:

رفتار عادلانه، نتیجه اندیشه معتدل است و مؤمنان با تصحیح افکار و عقاید خویش، به تعدیل کردار خود می‌پردازند و در هیچ کاری به افراط و تفریط نمی‌گیرند. آیات و روایات و احکام و مقررات اسلامی نیز به‌طور گسترده و پیگیر درصدد تنظیم همه امور فردی و اجتماعی مسلمانان بر محور حق و اعتدال و پیشگیری از نامیزانی و افراط و تفریط‌اند. گاه نیز به خاطر اهمیت موضوع با شاخص بودن آن به تعیین مصداق می‌پردازد که در اینجا چند نمونه آورده می‌شود:

۱ خواب و خوراک: خرد آدمی حکم می‌کند که هر موجود زنده‌ای باید به اندازه نیاز خویش از منابع غذایی بهره برد و در عین حال هرگونه افراط و تفریط در خورد و خوراک، زیان‌آور و نامعقول است. قرآن کریم در این زمینه می‌فرماید:

«بخورید و بیاشامید ولی اسراف نکتید که خداوند مسرفان را دوست نمی‌دارد.» (اعراف، آیه ۳۱)

خوردن و آشامیدن بیش از حد گنجایش، سبب ویرانی جسم و روح آدمی می‌شود. امام صادق (ع) درباره پرخوری می‌فرماید: برای قلب مؤمن، چیزی زیان‌بارتر از پرخوری نیست، چنین کاری سبب سنگدلی و تحریک شهوت می‌شود. این دو پدیده شوم سنگدلی و شهوت‌رانی منشأ بسیاری از مفاسد فردی و اجتماعی می‌شود که به‌طور یقین قابل‌مهار و کنترل نیستند. همین‌طور خواب بیش از اندازه و یا کم‌خوابی مدموم و زیان‌آور است.

۲ کار و عبادت: انسان، موجودی دوبعدی است و بایستی نیازمندی‌های جسمی و روحی خود را از راه‌های مشروع و معقول تأمین کند؛ هم به جسم و نیازهای مادی آن توجه کند و هم در پرورش روح و تهذیب آن بکوشد هم آخرت خود را مدنظر داشته باشد و هم دنیای خویش را ضایع نسازد. مؤمنان واقعی عمر خود را میان دنیا و آخرت تقسیم می‌کنند و برای هر یک به اندازه

لازم وقت می‌گذارند، هم زندگی دنیایی خود را به شکلی ساده و آبرومند اداره می‌کنند و هم با عشق و علاقه، به عبادت و آمادگی برای سرای آخرت می‌پردازند و هیچ‌یک را فدای دیگری نمی‌کنند، چنانچه امام کاظم (ع) فرمود:

«کسیکه دنیایش را برای دینش و دینش را برای دنیایش ترک کند از ما نیست» (حرانی، حسن بن شعبه؛ ، ۱۴۰۴.ق.)

۳ مصرف و هزینه: مؤمن موظف است در حد توان و نیروی خویش با گردش چرخ اقتصادی جامعه مدد رساند و علاوه بر تأمین هزینه‌های زندگی در رونق و سازندگی میهن اسلامی سهیم شود. در اسلام راه‌های درآمد حلال و مجاز، از راه‌های حرام و ممنوع مشخص شده و هر کس درآمد مشروعی به دست آورد، مالک آن می‌شود و مجاز است طبق نظر عقل و شرع آن را به مصرف برساند در این میان افراط و تفریط در مصرف و هزینه امری نامعقول است. قرآن مجید در این زمینه چنین سفارش می‌کند:

«هرگز دستت را بر گردنت زنجیر مکن، (و ترک انفاق و بخشش منما) و بیش از حد (نیز) دست خود را مگشای، تا مورد سرزنش قرارگیری و از کار فرومانی.» (اسراء، آیه ۲۹)

سیاست اقتصادی فردی و اجتماعی مسلمانان باید بر اساس این آیه تنظیم گردد و در هر برنامه‌ای از خست و تنگ‌نظری از یک‌سو و تبذیر و زیاده‌روی از سوی دیگر، باید اجتناب کنند و با برنامه‌ریزی دقیق و حساب‌شده، حد اعتدال و میانه را برگزینند که به‌طور قطع موفق‌تر خواهد بود.

عوامل خروج از اعتدال

عموماً اعتدال را معادل عمل اخلاقی و منطقی می‌دانند و حتی اخلاق جدید هم اعتدال را منطقی می‌شمارد. باین‌حال دو عامل را دلایل خروج از اعتدال بر می‌شمرند که عبارت‌اند از:

الف. جهل: انسانی که جاهل است اقدامات افراطی و تفریطی انجام می‌دهد. امام علی علیه‌السلام می‌فرماید: (لَا تَرَى الْجَاهِلَ إِلَّا مَفْرُطًا أَوْ مَفْرُطًا) (نهج‌البلاغه، حکمت ۷۰)

ب. پیروی از هوای نفس: کسی که از تمایلات نفسانی پیروی می‌کند دچار افراط و تفریط می‌شود. قرآن می‌فرماید: (لَا تَطِغْ مَنْ أَعْفَلْنَا قُلُوبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أُمْرَةً قُرْطًا) (کهف، ۲۸)

اعتدال بر اساس آموزه‌های قرآن کریم

آیین تربیتی دین در هر امری فرد را به اعتدال فرامی‌خواند و مجموعه قوانین و مقررات و آداب دینی به‌گونه‌ای است که انسان‌ها متعادل تربیت شوند. خدای متعال امت اسلامی را امتی متعادل و با هویت معرفی می‌کند و نمونه‌ای را که این امت باید خود را با او تطبیق دهد و در پی او رود، پیامبر معرفی می‌نماید.

و كَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَ يَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ الشَّهِيدَ (بقره ۱۴۳)

امت میانه یعنی امتی که در هیچ امری از امور، خواه نظری و خواه عملی، افراط و تفریط نمی‌کند و همه برنامه‌هایش در حد اعتدال است.

عدالت و برابری که در قرآن به قسط تعبیر شده است از جمله اهداف تربیت اسلامی است. قرآن به پیامبر (ص) خطاب می‌کند و می‌گوید:

قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ (اعراف ۲۹)

بگو که پروردگار من امر به عدالت کرده است. به مؤمنین دستور داده است که:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ (نساء ۱۵۳)

ای کسانی که ایمان آورده‌اید در پیا داشتن و اقامه عدالت و برابری بکوشید و گواه و شاهدی بر خدا باشید و همان‌گونه که خدا عادل است شما هم با اجرای عدالت شاهد و گواهی بر او باشید. در اسلام رعایت عدالت و اقامه قسط با احسان و نیکی توأم است.

آثار و نتایج عدم رعایت اعتدال

ارزش هر صفتی در میانه‌روی در آن است هرگونه افراط یا تفریط، موجب می‌شود عنوان ممدوح و پسندیده بودن از یک صفت سلب گردد، و عنوان نکوهیده و ردیله بر آن اطلاق شود. صفات نیکو تا زمانی آثار پسندیده به دنبال دارد و برای جامعه سودمند است، که از حد اعتدال خارج نشود. در غیر این صورت نتایج سوء و زیانباری بر آن مترتب خواهد گردید. از این رو افراط در بخشش، به تبطیر، زیاده‌روی در فروتنی، به ذلت و خواری، و افراط در بزرگ منشی، به کبر و خشم بر اطرافیان منجر می‌شود (رسائل، ج ۱، ص ۸۴) در زمینه افعال نیز، شخص، باید اعتدال را نصب العین خویش قرار دهد، مثلاً در معاشرت با دوستان از افراط و تفریط بپرهیزد، زیرا زیاده‌روی در انس گرفتن و شوخی، از قدر و منزلت فرد نزد دوستانش می‌کاهد و حتی گاهی ملامت و دلسردی، جایگزین محبت و دوستی شده، باعث می‌شود شخص به دوستان بد گرفتار آید. در مقابل چنانچه در این امر سستی ورزد و به مدت طولانی از ملاقات و ارتباط با دیگران اجتناب کند، محبت و علاقه کاهش می‌یابد و شخص دوستان خود را از دست می‌دهد و آن‌ها را از اطراف خویش پراکنده می‌سازد.

آدمی باید در شوخی و مزاج نیز حد وسط را برگزیند و از افراط در شوخی بپرهیزد، زیرا افراط در آن، از ارزش شخصی می‌کاهد همچنین افراط در حزم و احتیاط، موجب می‌شود فرد به هیچ‌کس اعتماد نکند (اعرافی و همکاران، ۱۳۷۷، ص ۳۹)

نتایج شوم دوری از اعتدال

دوری از حد اعتدال در همه امور، موجب پیامدهای انحرافی و بسیار زیان‌بخش خواهد شد .

افراط و تفریط در مسائل اعتقادی، موجب کفر و شرک شده و انسان را در وادی هولناک الحاد و بی‌دینی قرار می‌دهد، به‌عنوان مثال آنان که در مورد امام علی (ع) راه اعتدال را نپیمودند، بلکه راه افراط را گرفتند، در صف غلات و علی‌اللهی درآمدند، که امامان (ع) از آنها بیزاری جسته و آنها را لعن کردند. و به عکس آنان که در مورد امام علی (ع) راه تفریط را پیمودند، کارشان به جایی رسید که مانند خوارج، علی (ع) را کافر خواندند و به جنگ او رفتند، و حضرت علی (ع) کشتن آنها را واجب دانست، و در جنگ نهروان، چهار هزار نفر از آنها را کشت .

افراط در روش، موجب اسراف و رفاه‌طلبی و تجملات شده و روح انسان را از ارزش‌های انسانی دور ساخته و مسخ می‌کند . تفریط در روش، گاهی موجب صوفی‌گری و بازی‌های صوفیانه شده، که انسان را فرسخ‌ها از اسلام ناب دور می‌سازد .

افراط در عمل گاهی موجب وسواس در همه کارها شده و از انسان، موجودی طفیلی و پریشان و سست‌عنصر می‌سازد که در همه چیز شک می‌کند، و در این مسیر تا سر حد دیوانگی به پیش می‌رود .

افراط در عبادت موجب خستگی و بی‌میلی شده و روح شادابی در عبادت را از انسان می‌گیرد، و در نتیجه عبادت او را بی‌محتوا می‌سازد .

تفریط و کوتاهی در عبادت نیز نتیجه معکوس داشته و موجب پرت شدن انسان از فضای ملکوتی ایمان، به وادی هولناک گناه خواهد شد .

افراط در انفاق، موجب تهی‌دستی و بیچارگی می‌شود، و تفریط در انفاق موجب بخل و آز می‌گردد و ...

به این ترتیب می‌بینیم راه صحیح و اصولی و نتیجه‌بخش، همان راه اعتدال است، و راه تفریط و افراط، موجب انحراف‌ها و نتایج شوم و ویرانگر خواهد شد (عبدوس و اشتهاودی ، بی تا)

نتیجه‌گیری:

بررسی همه‌جانبه آموزه‌های الهی و گزاره‌های دینی در دین مبین اسلام به‌خوبی نشانگر این حقیقت است که اسلام، نظام عالم را که نظام احسن است به‌عنوان نظامی اعتدالی معرفی می‌نماید و انسان را در تمامی ابعاد و عرصه‌های زندگی، به تعادل و اعتدال، دعوت می‌کند. مفهوم اعتدال از منظر فکری و عملی ، تاریخ دیرینه‌ای دارد . این مفهوم در ابعاد اجتماعی ، اقتصادی ، اخلاقی ، سیاسی و حقوقی نزد اندیشمندان فلسفه‌ی سیاسی و کارگزاران عرصه‌ی تصمیم‌گیری ، به‌عنوان معیار یک جامعه‌ی مطلوب و متعادل به کار گرفته شده است

به‌طورکلی، اعتدال رعایت حد وسط، خصوصیت تربیتی امت اسلام به شما رفته است . به‌خصوص در نظام آموزش و پرورش، با توجه به دوره‌های مختلف سنی نوباوگان، نوجوانان و اقتضانات منطقه‌ای و فرهنگی و شرایط روحی و جسمی و جنسی آنان، طراحی سازوکارهای تربیتی مناسب که بدون عدول از این شاخص‌ها، بتواند هدف‌های تربیتی اسلام را تحقق بخشد، امری خطیر و حساس

است که تنها با نوعی اجتهاد تربیتی امکان‌پذیر است. اصل اعتدال در جامعه نه تنها فرصت‌های برابر را به وجود می‌آورد بلکه هر نوع تبعیض و اندیشه طبقاتی را از بین می‌برد. وقتی ایمان، تقوی، علم و مجاهدت در راه خدا معیار و ملاک ارزش و فضیلت باشد هر فردی برای کسب این فضایل تلاش می‌کند و جامعه‌ای مؤمن و متقی و آگاه و کوشا به وجود می‌آید.

لذا می‌بینیم پیامبر عظیم‌الشان (ص) و ائمه معصوم (ع) که به‌عنوان شایسته‌ترین عباد الرحمن، کامل‌ترین انسان‌ها در میان تمامی انبای بشر از طلوع هستی تا بی‌کرانه ابد می‌باشند و وزن و ارزش هر کمالی در وجود هر انسانی، بلکه هر مخلوقی به آنان سنجیده می‌شود و صراط مستقیم هدایت به سوی کمال مطلوب می‌باشند، خودشان مصادیق روشن و تجسم عینی اعتدال و تعادل هستند.

منابع و مأخذ:

قرآن کریم.

نهج‌البلاغه.

احمدی، سید احمد، (۱۳۸۴) اصول و روش‌های تربیت در اسلام، دانشگاه اصفهان.

اعراف، علیرضا، آراء دانشمندان مسلمان در تعلیم و تربیت و مبانی آن، دفتر همکاری حوزه دانشگاه، سمت، قم.

بحارالانوار، ج ۳۳، ص ۴۹۳.

بهجت پور، عبدالکریم و همکاران، (۱۳۸۴) تفسیر موضوعی قرآن کریم، دفتر نشر معارف، قم، تفسیر نمونه، ج ۱۲.

خان بیگی، حمزه، (۱۳۹۲) میان‌رویی و اعتدال شاخص وزین تعلیم اسلامی فصلنامه‌ی علمی - تخصصی حبل‌المتین، مقاله ۵.

دوره دوم، شماره سوم و چهارم،

خوانساری، جمال‌الدین محمد، (۱۳۷۳)، شرح غررالحکم و دررالحکم، ج ۳، دانشگاه تهران.

دلشاد تهرانی، مصطفی، (۱۳۸۳) تفسیر موضوعی نهج‌البلاغه، دفتر نشریات معارف، قم.

دلشاد تهرانی، مصطفی، (۱۳۸۲) سیری در تربیت اسلامی، دریا، تهران.

شیبستری، محمود، (۱۳۶۱) گلشن راز، به اهتمام صابر کرمانی، انتشارات طهوری، تهران.

شرح غررالحکم، ج ۴، ص ۲۹۱.

شکریان، مریم، (۱۳۸۶)، فلسفه تعلیم و تربیت در قرآن کریم و نهج‌البلاغه، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، اصفهان.

شکوهی، یکتا، محسن، (۱۳۶۳)، مبانی تعلیم و تربیت اسلامی، دفتر تحقیقات و برنامه‌ریزی درسی، قم.

طالقانی، سید محمود، پرتوی از قرآن، ج ۱، شرکت‌های انتشارات بی تا، تهران.

عبدوس، محمدتقی، اشتهاوردی، محمد محمدی (بی تا) فرازهای برجسته از سیره امامان شیعه (ع) جلد دوم.

مجله رشد معلم، (۱۳۸۴) آموزش قرآن، دوره سوم، شماره ۲، تهران.

- نراقی، مهدی، (۱۴۰۵) جامع السعادات، علم اخلاق اسلامی، ترجمه سید جلال‌الدین مجتبیوی، انتشارات حکمت.
- ایروانی، جواد. (۱۳۹۰). اعتدال در قرآن و حدیث
- صالح، سید محسن . (۱۳۹۲). واکاوی مفهوم اعتدال
- حرانی، حسن بن شعبه؛ تحف العقول، قم، جامعه مدرسین قم، ۱۴۰۴ه.ق، ص ۴۰۹
- مجلسی، محمدباقر؛ بحارالانوار، بیروت، داراحیاء التراث العربی، ۱۴۰۳، چاپ سوم، ج ۴، ص ۱۹۷
- رسائل الشیعه، ج ۱